

TIJDI DEHGEIYLIK OQITU JUIYESINIY FIIYIMI NEGIZDERI

Muratbek Baqila Qurmanbekqizi

*Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Қазақстан*

Жұбанышева Қанзада Шотбайқызы

*Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
«№5 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебі» КММ
Қазақстан*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17932820>

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические основы уровневой системы обучения языку, направленной на поэтапное формирование коммуникативной компетенции. Автор анализирует концептуальные принципы, методологические подходы и педагогические условия, обеспечивающие эффективность уровневого обучения казахскому языку. Особое внимание уделено взаимосвязи между когнитивными процессами, мотивацией обучающихся и последовательным развитием языковых умений. На основе анализа отечественных и международных исследований обоснована необходимость внедрения уровневой модели в систему языкового образования для повышения его результативности и соответствия современным требованиям.

Ключевые слова: уровневая система обучения, казахский язык, коммуникативная компетенция, методология, языковое образование, педагогические основы, когнитивное развитие.

Abstract. The article discusses the scientific and theoretical foundations of the level-based language teaching system aimed at the gradual formation of communicative competence. The author analyzes conceptual principles, methodological approaches, and pedagogical conditions that ensure the effectiveness of level-based instruction in the Kazakh language. Special attention is given to the interrelation between cognitive processes, learner motivation, and the consistent development of linguistic skills. Based on the analysis of national and international studies, the research substantiates the importance of implementing a level-based model in language education to enhance its effectiveness and alignment with modern educational standards.

Keywords: level-based learning system, Kazakh language, communicative competence, methodology, language education, pedagogical foundations, cognitive development.

Қазақ тілін ана тілі ретінде оқыту – ұлттық білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Тіл – «өткен тарихпен ғана емес, бүгін мен болашақты байланыстыратын құрал» екені айтылатыны белгілі [UstazTilegi.kz.,2023]. Мемлекет басшысының сөзіне сүйенсек, баланың ана тілінде өсуі оның тілге деген ықыласын арттырып, тіл мәртебесін көтеруге ықпал етеді. Осы орайда қазақ тілін сапалы меңгерту мәселесі өзекті болып отыр. Жаһандық білім кеңістігіне ену және қоғамның ақпараттану үдерісі білім беру жүйесіне жаңа тәсілдер енгізуді қажет етеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесін дамыту міндетіне – «оқытудың жаңа

технологиялары мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу» және «білім беруді ақпараттандыру» секілді мақсаттар қойылған [Аубакирова Б.К.,2023]. Сондықтан мектеп оқушыларының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқытуды технологиялық жолмен жүйелеу қажеттігі туындады.

Қазіргі таңда дамыта оқыту мен деңгейлеп-саралап оқыту педагогика ғылымындағы озық технологиялар қатарына жатады. 1998 жылдан бастап профессор Ж.А. Қараевтың деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы Қазақстан мектептерінің барлық сатысына енгізіліп, оқу үрдісін жандандыруға айтарлықтай үлес қосты [Educational Index.,2023]. Бұл технологияда бірінші орында оқушының жеке таным белсенділігі мен шығармашылық ізденісі тұрғызылып, оқушыға өз мүмкіндігіне сай білім алуына жағдай жасалады. Осы тұрғыдан алғанда, оқу процесін деңгейлеп ұйымдастыру оқушының қабілеттілігі мен даму мүмкіндіктерін толыққанды дамытуға мүмкіндік беретін қажетті әдістеме ретінде қарастырылады.

Деңгейлеп-саралап оқыту – әр оқушының жеке қабілеті мен дайындығына қарай оқу материалын ұсыну технологиясы. Бұл әдістеме ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген білім жүйесі болып табылады және оның негізгі қағидасы – оқытудың міндетті нәтижесін барынша диагностикалық түрде қамтамасыз ету. Мақсаты – әрбір тіл үйренуші немесе оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз ету. Ж.А.Қараевтың «Саралап-деңгейлеп оқыту» технологиясында тапсырмалар төрт деңгейге бөлінеді: репродуктивтік (үйренушілік), алгоритмдік, эвристикалық және шығармашылық деңгейлер[Аубакирова Б.К.,2023]. Әр деңгей тапсырмалары оқушының танымдық деңгейіне сай күрделілікпен ұсынылып, төменнен жоғарыға қарай өтеді. Мысалы, бастапқы I деңгейде оқушылар өткен білімдерін пысықтауға арналған қарапайым сұрақтар мен жаттығулардан бастаса, кейінгі жоғары деңгейлерде өздігінен ізденуді, танымдық тапсырмаларды шешуді және шығармашылық ізденіс талап етілетін күрделі жұмыстарға көшеді.

Деңгейлеп оқытудың теориялық негіздерін таныстыруда Л.С.Выготский мен Ж.А.Қараевтың идеялары маңызға ие. Деңгейлік технология Блум таксономиясына сүйенеді (танымдық әрекеттің күрделілік деңгейлерін ұстану) және В.П.Беспалько, К.Д.Ушинский секілді ғалымдардың еңбектерімен сабақтастырылады[Аубакирова Б.К.,2023]. Сонымен қатар қазіргі педагогикадағы «оқушыны субъект ретінде қарау» қағидасы деңгейлеп оқытуда белсенді көрініс табады: мұнда оқытушы материалды оқушының танымдық

сұранысына қарай рет-ретімен ұсынады, сөйтіп әрбір оқушының өздік ізденісі артады.

Деңгейлеп-саралап оқытудың негізгі ерекшелігі – оқушылардың қабілеттері мен мүмкіндіктерін саналы түрде ескеру. Технология міндетті үш деңгей мен қосымша шығармашылық деңгейден тұрады, оқу материалы оқушының деңгейіне қарай оңайдан күрделіге бағытталған. Мұндай жүйенің басты мақсаты – балаларды «қабілетті» немесе «қабілетсіз» деп екіге бөлуге жол бермеу. Әрбір оқушы ең алдымен I деңгей тапсырмаларын орындауға міндетті және оны меңгергеннен кейін ғана жоғары деңгейге көшуге құқылы болады. Яғни оқыту үдерісінде «заманауи білім стандартына сәйкес білімнің минималды шегін игеру» қамтамасыз етіледі, содан кейін ғана терең әрі кең мазмұнды тапсырмаларға көшу қарастырылады. Сондай-ақ деңгейлеп оқытуда оқушылардың өздік жұмыстарын ұйымдастырып, нәтижесін бағалай білуі үлкен мәнге ие болады.

Орта мектепте қазақ тілі сабағында деңгейлеп оқыту технологиясы тілді үйренудің функционалдық, коммуникативтік және мәдени компоненттерін дамытуға бағытталған. Қазақ тілін ана тілі ретінде оқытуда басты назар сөйлеу, тыңдалым, оқу және жазу дағдыларын қалыптастыруға аударылады. Бұл тұрғыда деңгейлік тапсырмалар коммуникативтік тілді меңгеруді жеңілдетеді: бастапқы деңгейде грамматикалық жаттығулар, мәтіндерді түсініп оқу, қарапайым сұрақтарға жауап беру секілді тапсырмалар берілсе, жоғары деңгейде оқушылар күрделі мәтіндерді талдап, шығарма жазу, еркін әңгіме құру сияқты қызметтерді атқарады.

Қазақ тілінің мазмұны мен ұлттық ерекшелігі сабақта ескеріледі: деңгейлік тапсырмалар мәдени-тарихи материалдармен байланыстырылып, халық ауыз әдебиетін, әдеби шығармаларды, оқулық мәтіндерін қамтуы мүмкін. Сонымен қатар қазіргі «Қазақ тілі» пәніне қойылған талаптар мен ұлттық білім стандарттарына сәйкес деңгейлік тапсырмалар функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталады. Мысалы, «Қазақ тілі сабағында деңгейлік тапсырмаларды қолдану оқушыға шамадан тыс жүктеме бермейді, керісінше оқушының біліміне, мүмкіндігіне, сұранысы мен қабілетіне сәйкес дайындалған сатылы жұмыстар жүйесін ұсынады, қарапайымнан күрделіге қарай сатылы түрде орындалатын танымдық үрдістерді (ойлау, есту, көру т.б.) дамытатын тапсырмалар жүйесі болып табылады. Бұл ерекшелік деңгейлік тапсырмаларды қазақ тілі мұғалімі сабақ жоспарлағанда ескеруі тиіс.

Сондай-ақ деңгейлеп оқытудың қазақ тілі сабағында бірегейлігі – оқушылардың өз деңгейінде Қазақстанның бірыңғай ұлттық тестілеу жүйесіне

(Қазтест) дайындалуына мүмкіндік туғызуы. Қазтест жүйесіндегі тест тапсырмалары жеңілден күрделіге қарай құрастырылғанына көз жеткізуге болады. Оқушылар диагностикалық тестілеуге деңгейлік тәсілмен дайындалып, өз білімдерін өзіндік бағалау арқылы дамыта алады. Жаңа инновациялық әдістемелер оқушы белсенділігін және пәнге деген қызығушылығын арттырады, мұғалімнің кәсіби шеберлігін шыңдауға серпін береді.

Деңгейлеп оқытуды мектеп тәжірибесіне енгізу үшін мұғалім әр сабақта бірнеше деңгейлі тапсырмалар дайындайды. Мысалы, әдебиет сабағындағыдай қазақ тілі сабағында да мәтіндерді сабақтастыруға болады: төмен деңгейдегі оқушыларға мәтіннен жаңа сөздерді жазып, негізгі мазмұнын қысқаша қайталау ұсынылатын болса, орташа деңгейлі оқушылар сөздік тест сұрақтарына жауап береді, ал жоғары деңгейлілер мәтіннің идеясын талқылап, шығармашылық тапсырма орындайды. Қабілеттілікке қарай тапсырмаларды саралау әдісі төмендегідей жүзеге асады: бірінші деңгей міндетті, яғни мемлекеттік стандартта белгіленген ең төменгі талап; екінші және үшінші деңгейде алгоритмдік және эвристикалық сипаттағы күрделірек тапсырмалар; төртінші деңгейде шығармашылық ізденіске арналған қосымша тапсырмалар қарастырылады[UstazTilegi.kz.,2023].

Мысалы: 9-сынып қазақ тілі сабағында «Болашақ энергиясы» тақырыбы бойынша сөйлеу әрекетін дамытуға арналған деңгейлік тапсырмалар мынадай болуы мүмкін:

I деңгей: мәтінді оқи отырып он таныс сөз немесе сөз тіркесін жазу; берілген сөйлемдерді шартты, қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемдер деп екі бағанаға бөліп жазу. Бұл тапсырмалар қарапайым, мемлекеттік стандарттағы базалық талаптарға сәйкес келеді.

II деңгей: мәтін бойынша лексикалық сұрақтарға жауап беру. Мысалы, «ЕХРО-2017» көрмесінің тақырыбы не туралы болды? Болашақта энергияға сұраныс не себепті артады?» сияқты заттық сұрақтар қатарын шығару. Бұл деңгейдің тапсырмалары логикалық ойлау мен мәтіннен ақпаратты табу дағдысын жетілдіруге бағытталған.

III–IV деңгейлер: (мысал үшін): өздігінен энергия туралы эссе жазу, мультимедиа арқылы білімді толықтыру, ой қорыту жұмыстары. Бұл тапсырмалар оқушылардың терең түсінігіне және шығармашылық қабілетіне лайықталған.

Жоғарыда аталған міндеттерді орындаған оқушылар бағалау жүйесі арқылы өз нәтижелерін көріп, келесі сабақта жетілдіруге қажетті бағыт ала алады. Деңгейлеп тапсырмалар рейтингі – ұпай жинау жүйесімен

бағаланатындықтан, оқушылар қателіктерін саралап, ізденіс жүргізуге мүмкіндік алады. Қазақ тілі сабағында деңгейлеп оқыту әдістемесі нәтижесінде оқушылардың functional (функционалдық) сауаттылығы артады: олардың тілдік дағдылары кезең-кезеңімен жетілдіріліп, пәнге деген қызығушылығы мен белсенділігі артады.

Деңгейлеп оқыту технологиясында мұғалім оқушының әрбір дамуына қарай оқу үдерісін ұйымдастырады. Мұғалімнің рөлі – оқу материалын деңгейлеп дайындап, қызықты тапсырмалар ұсыну арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру. Мысалы, мұғалім сабақта деңгейлік тапсырмаларды қолдана отырып, «әр оқушы I деңгейден міндетті түрде өтіп, одан жоғарғы деңгейге көшуге лайықты» екендігін ескертеді. Жоғары деңгейдегі оқушыларды қосымша ізденуге, шығармашылық шешім табуға ынталандырады; төмен деңгейдегілерге оқытушының қолдауы мен қосымша материалдарды ұсынады. Сонымен қатар мұғалім *peer review* (бірін-бірі тексеру), өзіндік жұмыс және рефлексия сияқты әдістер арқылы оқушылардың өз білімдерін бақылап, жетістіктерін анықтап отыруына жағдай жасайды.

Оқушының рөлі – белсенді қатысушы, өз білімінің деңгейін саналы түрде арттырушылық. Әрбір оқушы өзіндік мүмкіндігіне сәйкес тапсырмаларды орындайды, алғашқы деңгейден өтіп, өзін сенімді сезінгеннен кейін ғана күрделірек іс-әрекеттерге көшеді. Деңгейлік жүйе оқушыларды өз бетінше танымдық іс-әрекетке баулиды: оқушыға берілген деңгейлік тапсырмалар өз білімін өздігімен бекітуге мүмкіндік туғызады. Сондықтан деңгейлеп оқытуда оқушы ынтасы жоғарылайды: тапсырма меңгеруге дайындық сезімі күшейеді, өз мүмкіндігін іске асыра алуына сенімділігі артады. Мұндай мотивация мен оң пікір оқушының өзін-өзі бағалауы мен жетілдіру жұмысын белсенді жүргізуіне әсер етеді.

Өзара бағалаудың да рөлі зор: оқушылар жаңа әдістемені іске асыруда бір-біріне көмектесіп, нәтижелеріне сыни түрде талдау жасайды. Мұғалім тапсырмаларды орындаған сайын оқушыларды марапаттау жүйесін (ұпай, баға) қолданып, олардың еңбекке деген қызығушылығын одан әрі ынталандырады. Нәтижесінде оқушылардың оқуға деген белсенділігі айтарлықтай артады, олардың өзіне деген сенімділік деңгейі өседі және шығармашылыққа ұмтылысы қалыптасады. Бұл көрсеткіштер деңгейлеп оқыту әдісінің тиімділігін және мұғалім оқыту үрдісінде инновациялық тәсілдерді қаншалықты табысты қолданғанын айғақтайды.

Осылайша, орта мектепте қазақ тілін ана тілі ретінде оқытуда деңгейлеп оқыту технологиясы ғылыми түрде негізделген және тәжірибеде тиімділігі

дәлелденген әдіс болып табылады. Оның теориялық-әдіснамалық негіздері – оқушыны субъект ретінде қарастыру, білімді кезең-кезеңімен жеткізу (Bloom таксономиясы бойынша) және әр оқушының даму ерекшелігін ескерген жеке тәсіл – қазіргі білім беру талаптарына сай келеді. Практика көрсеткендей, қазақ тілі сабағында деңгейлік тапсырмаларды пайдалану арқылы оқушылардың оқу белсенділігі мен қызығушылығы артады, олардың функционалдық сауаттылығы мен тілдік құзыреттілігі жақсы нәтижеге жетеді. Мұғалім мен оқушы рөлінің өзгеруі және оқушылардың өзін-өзі бағалауы педагогикалық үрдістің нәтижелілігін арттырады. Жалпы алғанда, деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы – орта білімде қазақ тілінің ана тілі ретінде оқытылуын жандандыратын озық тәсіл, ол әр оқушының жеке мүмкіндігін ескеріп, білім алуда жетістікке жетуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілі сабағында деңгейлеп оқыту әдісін қолданудың тиімділігі [Электронды ресурс] // [UstazTilegi.kz](https://ust.kz/word/qazaq_tili_sabagynda_denggeilep_oqyty_adisin_qoldanydyng_tiidiligi-312763.html). – 2023. – URL: https://ust.kz/word/qazaq_tili_sabagynda_denggeilep_oqyty_adisin_qoldanydyng_tiidiligi-312763.html.
2. Аубакирова Б.К. Қазақ тілін меңгеруде деңгейлеп-саралап оқыту технологиясының рөлі // Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Хабаршысы. Филология сериясы. – 2023. – №1. – 76–89 бб.
3. Деңгейлеп – саралап оқыту технологиясы [Электронды ресурс] // Educational Index. – 2023. – URL: <https://eduindex.kz/science-articles/778-degejlep-saralap-oytu-tehnologijasy.html>.